

EUROPA ÎN CĂUTAREA UNEI IDENTITĂȚI REALE ÎN DOMENIILE SECURITĂȚII ȘI APĂRĂRII. RAPORTUL DINTRE COMUNITAR ȘI NAȚIONAL ÎN ACESTE DOMENII

ION GANEA

În actualul context geopolitic și geostrategic, când lumea se află în plin proces de integrare și globalizare, edificarea în timp a unei noi identități europene, adăugată și nu opusă conflictual identităților naționale sau la nivel continental, este un proces firesc dar și o ecuație cu multe necunoscute. Configurația finală a lumii globalizate, ca și a Europei Unite se află încă sub semnul incertitudinii. Excepție face abordarea problematicii noii ordini internaționale, în care este tot mai acerbă lupta marilor actori geopolitici pentru a ajunge în topul puterii globale.

Ceea ce rămâne esențial și în mod categoric relevant este că procesul european s-a consolidat și se dezvoltă. Proiectul Europei Unite este un proiect strategic, pe termen lung, care va cunoaște și în viitor urcușuri și coborâșuri, fluxuri și refluxuri, succese și decepții, elanuri și împotriviri. Aprecierea de mai sus se întemeiază pe realitatea curentă. Construcția europeană, căutarea celei mai adecvate formule de organizare și funcționalitate unitară este și trebuie să fie profund ancorată în această realitate, în care statul național continuă să rămână și să se manifeste ca principal dinamizator al dezvoltării europene.

O elocventă dovadă în sensul celor mai sus arătate sunt dificultățile care au marcat și marchează încă negocierile privind adoptarea unei politici europene de securitate și apărare, crearea unei forțe militare comune, care nu poate fi decât consecința unui complex și dificil proces de cedare/transferare a unor atribute ale suveranității naționale. Un lucru este însă cert: proiectul a fost angajat și nu există cale de întoarcere.

Problema care se pune cu acuitate este cea legată de domeniile pe care trebuie centrate eforturile. Evident, acestea se centrează pe acele domenii care reprezintă principalii vectori ai globalizării. Între aceștia trebuie să se afle neapărat securitatea și apărarea. Analiza actualului mediu de securitate la nivel regional, continental și planetar, a amenințărilor și riscurilor acestui început de secol și de

mileniu, arată cu claritate că provocările la care este supusă securitatea mondială nu pot găsi rezolvări doar de ansamblu. Ele impun și capătă soluționări la niveluri continentale și regionale, în funcție de factorii geopolitici și geostrategici implicați. Din această perspectivă, se poate aprecia fără teama de a greși, că preocuparea pentru o politică europeană comună de securitate și apărare, căutarea identității europene reale și în aceste domenii, trebuie să reprezinte o permanentă, o condiție sine qua non a construcției și existenței Uniunii Europene.

Opinia conform căreia construcția europeană ar trebui să aibă o componentă de securitate și apărare nu este nouă. Ea are adânci rădăcini istorice precum și puternice argumente de susținere. Fără o asemenea componentă majoră Europa Unită nu se va putea afirma ca pol de putere cu vocație universală, nu va reuși să asigure protecția oportună și eficientă a membrilor săi, să-și salvgardeze interesele în oricare parte de lume în care acestea ar fi amenințate.

Realizarea componentei comune de securitate și apărare solicită capacități, forțe și resurse, la nivelul standardelor actuale, operaționalizate permanent. Drumul către aceasta, după cum se va vedea, s-a dovedit lung și anevoios. Deși agreată, ideea stârnește, încă, temeri și rețineri. Dintre propunerile făcute, cea mai rezonabilă pare a fi cea a grupului de experți condus de comisarul european pentru politici regionale, Michel Barnier, care aprecia că forța militară ce urmează a fi creată trebuie să fie "solidară și independentă față de Statele Unite și care să poată fi desfășurată atât sub umbrela NATO, cât și în afara acesteia".

Unul din primele acte care vizează apărarea și securitatea comună este Tratatul semnat la Bruxelles, la 17 martie 1948, tratat în care se găsesc originile Uniunii Europei accidentale (UEO). Preambulul Tratatului formulează drept scop garantarea reciprocă a securității statelor semnatare, iar art. 5 stipula obligația acestora de a acorda tot ajutorul militar și toată asistența ce le stă în putere, oricărui stat membru care ar face obiectul unui atac armat în Europa.

Este de observat că, deși, prin tratatul de la Bruxelles, UEO îi erau acordate competențe relativ largi în aceste domenii, la scurt timp însă, principalele activități privind securitatea și apărarea au fost încredințate altor organizații. Astfel, imediat după ce la 4 aprilie 1949, reprezentanții a 12 state (Anglia, Belgia, Canada, Danemarca, Franța, Islanda, Italia, Luxemburg, Olanda, Norvegia, Portugalia și SUA au semnat la Washington Tratatul Atlanticului de Nord (NATO), responsabilitățile UE au cunoscut diminuări importante. În anul 1951, structurile operaționale și Statul Major al forțelor UEO de la Fontainebleau și Versailles au fost transferate Alianței. Conținutul modificat al Tratatului de la Bruxelles, confirma opțiunea statelor Europei occidentale pentru apropierea decisivă de NATO.

Deposedată de dreptul de a-și dezvolta orice fel de structuri militare pentru o lungă perioadă de timp, UEO nu s-a putut manifesta pe scena europeană ca atare. Totuși, preocupările în sensul căutării unei identități europene în domeniile securității și apărării nu încetează.

La 11 august 1950, în cadrul celei de a cincea sesiuni a Adunării Consultative a Consiliului Europei (creat în mai 1949), Winston Churchill a propus crearea imediată a unei Armate Europene Unite, sub control democratic european și care să acționeze în colaborare deplină cu SUA și Canada, iar la 24 octombrie același an, președintele Consiliului la acea dată, primul ministru francez Hene Pleven, a lansat Planul pentru o Comunitate Europeană pentru Apărare (CEA), prezentând acest plan Adunării Naționale a Franței. Tratatul de constituire a CEA (o armată europeană unită condusă de un ministru european al apărării, cu un buget comun, sub controlul Adunării Parlamentare Europene) și protocoalele privind cooperarea acestui organism cu NATO au fost semnate la Paris, la 25 mai 1952. Ca urmare, începând din iulie 1953, prin Actul de Securitate Reciprocă, jumătate din ajutoarele militare americane destinate Europei au fost alocate viitoarei CEA.

Deși până în august 1954 Tratatul privind crearea CEA a fost ratificat de cinci state membre (Italia, Germania, Belgia, Luxemburg și Țările de Jos), proiectul a căzut datorită Franței. Printr-un vot prealabil fără a lua în discuție conținutul, Adunarea Națională a Franței a respins întregul proiect, fapt ce a reprezentat sfârșitul CEA. După aprecierea unor analiști, acest prim eșec al procesului european de cooperare la nivelul politicilor de securitate și de apărare comună marchează începutul adaptării comunității la problemele interne ale statelor, în special la cele politice și cele internaționale, marcate de crize și conflicte în contextul divizării Europei în blocuri opuse-socialist și capitalist.

Au fost însă și lideri occidentali care au înțeles mai bine legătura existentă între poziția Comunității Economice Europene (CEE) ca actor internațional și necesitatea unei politici comune de securitate și apărare. Unul dintre aceștia a fost președintele francez, Generalul De Gaulle, care, împreună cu cancelarul german Konrad Adenauer, a propus anumite măsuri în această privință, întâmpinând însă o puternică opoziție din partea statelor mici ale CEE și a celor favorabile NATO.

Mai târziu, în anii '60 problematica securității și apărării europene nu a putut fi abordată fără existența unei dimensiuni de politică externă a Comunității Europene. Din această perspectivă, la întâlnirea miniștrilor de externe ai celor șase, din iulie 1969, cancelarul german Willy Brandt a solicitat acestora să creeze și să dezvolte strategii pentru o cooperare politică mai profundă.

În forma sa organizată, cooperarea în domeniul politicii externe (cunoscută sub numele de "cooperare politică") datează din decembrie 1969. La reuniunea de vârf a CEE de la Haga s-a decis întocmirea unui raport asupra posibilităților

de cooperare în domeniul afacerilor externe. Un comitet format din oficiali de rang înalt și prezidat de Etienne Davignon (înalt funcționar în ministerul de externe al Belgiei) a întocmit un raport în care recomanda crearea unui "sistem de armonizare a punctelor de vedere, de conjugare a pozițiilor și, atunci când este posibil, de adoptare a unor poziții comune". Raportul Davignon, cu unele modificări, a fost adoptat la 28 octombrie 1970, la Luxemburg. El a reprezentat cadrul de bază al "cooperării politice" între țările membre UE în anii '70-'80.

Cooperarea politică europeană nu era însă însoțită de o politică de apărare și securitate comună, deși aceasta devenise o cerință, așa cum se sublinia în Raportul premierului belgian Leo Tindemans, raport care îi poartă numele. Potrivit acestuia Uniunea rămâne incompletă atâta timp cât nu va avea o politică de apărare comună. Concluzia care se imunea era aceea că toate obstacolele care stăteau în calea realizării acestei cerințe trebuie înlăturate cât mai curând posibil. Problemele care priveau securitatea se limitau însă la aspectele politice și economice, ele neincluzând și domeniul apărării.

Când, la 7 martie 1976, Franța s-a retras din structurile militare NATO, ca urmare a constatărilor președintelui De Gaulle că "repartiția lumii în două blocuri militare răspunde din ce în ce mai puțin situației reale", necesitatea unei politici externe comune bazată pe cooperarea statelor s-a accentuat.

După cum se știe, încheierea "războiului rece" a produs schimbări esențiale în mediul de securitate. În aceste condiții a fost readusă în atenție și problema securității europene prin evoluția către o Politică Externă și de Securitate Comună (PESC). În aprilie 1990, un document comun al președintelui francez Mitterrand și al cancelarului german Kohl solicita Consiliului de la Dublin (28 aprilie 1990) "să inițieze propuneri pentru un Consiliu Interguvernamental având la bază o uniune politică" și "să inițieze și să implementeze o politică externă de securitate comună". În un al doilea document semnat de Kohl și Mitterrand dat publicității la 6 decembrie 1990, se spunea că "Politica externă și de securitate comună se vor extinde asupra tuturor domeniilor de activitate" iar "uniunea politică ar trebui să includă o adevărată politică de securitate comună ce va duce în final la o apărare comună".

Amplificarea parteneriatului franco-german face ca la 14 decembrie 1991, Kohl și Mitterrand să propună crearea unei prime forțe europene ce urma să fie constituită în afara brigăzii franco-germane (înființată în ianuarie 1983) și care urma să cuprindă 4.200 de oameni), devenind primul Eurocorp. Administrația americană nu a fost deosebit de favorabilă acestei inițiative. Problematika nivelului și realului securității europene a început să devină o preocupare tot mai importantă a europenilor.

În acest context a fost creată Identitatea Europeana de Securitate a Uniunii (PEOAS). Deși între cele două concepte există anumite diferențe, ele exprimă eforturile UE de a-și consacra o politică de securitate și apărare proprie. IESA a fost creată special pentru NATO, ca un mod de întărire a cooperării în cadrul

"apărării comune", pe când PECAS exprimă intenția de autonomizare a UE în domeniu.

Deteriorarea situației din Kosovo a întărit și mai mult dorința UE de a avea o politică de apărare și securitate comună. Astfel, în urma înțelegerii franco-britano-germane din 1998, a luat naștere Declarația de la St. Malo, prin care s-a cerut ca prevederile Tratatului de la Amsterdam (16-18 iunie 1997) să fie puse în aplicare, ceea ce ar fi însemnat ca UE să "poseze capacitatea de a acționa autonom, de a avea o forță militară credibilă, ceea ce îi va permite să decidă când să se implice și să fie gata să acționeze". Termenul de "autonomie" a fost explicat ulterior prin următoarele: "Pentru ca Uniunea Europeană să ia decizii și să decidă să desfășoare acțiuni militare acolo unde Alianța nu este în întregime implicată Uniunea trebuie să dețină structurile și instituțiile specifice pentru analiza situațiilor, a surselor de informații, pentru a fi capabilă să elaboreze planuri strategice ținând cont de capacitățile deținute de UE precum și de evoluția relațiilor ei cu UE". Din această perspectivă, UE va trebui să aibă acces la capacități militare adecvate (capacități europene aparținând pilonului european din cadrul NATO sau capacități europene în afara NATO). Practic, la St. Malo s-a finalizat o etapă importantă în statuarea securității europene ca domeniu fundamental al construcției Uniunii. Și de data aceasta, administrația americană a manifestat o serie de rezerve.

Un pas important în statuarea Politicii Comune Externe de Securitate și Apărare a UE l-a constituit Consiliul European de la Cologne, din 3-4 iunie 1999. În prima anexă a concluziilor Consiliului, denumită "Declarație a Consiliului European de întărire a politicii europene comune de securitate și apărare" se statua faptul că UE va trebui să-și joace rolul pe scena internațională. Acest summit a întărit decizia luată la St. Malo prin care UE trebuie să aibă "capacitatea de acțiune autonomă, susținută de forțe militare credibile, posibilitatea de a decide utilizarea lor și capacitatea de a le utiliza pentru a răspunde crizelor internaționale". Totodată, a fost acreditată ideea că trebuie intensificate eforturile în direcția serviciilor secrete, transporturilor strategice, comerțului și controlului.

Consiliul European de la Cologne a recunoscut necesitatea de a susține eforturile de întărire a bazei industriale și tehnologice de apărare, care se dorea să fie competitivă și dinamică. Acesta și-a exprimat susținerea restrukturării industriilor de apărare în statele europene implicate. Legat de acest aspect, Romano Prodi, președintele de atunci al Comisiei Europene, abordând problematica unor instituții în domeniu, aprecia că statele trebuie să facă tot ce le va sta în putință în domeniul apărării, efort bazat pe un model gradual și progresiv, așa cum a fost cazul uniunii monetare". Totodată, el aprecia că "o apărare comună trebuie să fie baza pentru menținerea păcii și stabilității".

Consiliul European, subliniind nevoia de întărire a politicii comune de securitate și apărare, a recomandat ca accentul să fie pus pe reliefaarea faptului că

"Uniunea Europeană dispune de capacitățile (inclusiv militare) și structurile necesare pentru o decizie efectivă în cadrul managementului crizelor în conformitate cu sarcinile Petersberg".

În raportul Președenției referitor la întărirea politicii europene comune de securitate și apărare" se aprecia că UE are nevoie de "o structură pentru analiza situațiilor, surselor de informații, precum și pentru o planificare strategică". În acest sens, raportul mai recomandă: realizarea de întâlniri periodice sau ad-hoc ale Consiliului General al Afacerilor; crearea unui Comitet Politic și de Securitate format din reprezentanți cu experiență politică și militară; constituirea unui Comitet Militar al UE format din reprezentanți militari care să facă recomandări Comitetului Politic și de Securitate; realizarea altor structuri cum ar fi Centrul de Sateliți pentru Supraveghere. Raportul mai preciza că, în particular, mai este nevoie de: precizarea posibilităților, atât pentru statele membre ale UE, cât și pentru cele nemembre, de a participa pe picior de egalitate la operațiile UE; realizarea de aranjamente satisfăcătoare pentru statele membre NATO, care nu sunt membre ale UE, pentru a le asigura implicarea deplină în operațiile conduse de UE; asigurarea de consultări, de cooperare și transparență, între NATO și UE ș.a.

Evenimentele ce au avut loc în Europa, în ultimii ani ai deceniului nouă și, în special operația din Serbia (20 martie-10 iunie 1999) au evidențiat prăpastia tehnologică în domeniul militar existentă între SUA și aliații săi europeni, precum și faptul că UE are nevoie de capacități comparabile pentru a-și putea juca în mod eficient rolul său și a-și susține propria politică de securitate și apărare. S-a făcut observația ca deși economiile europene și cea americană sunt comparabile din punctul de vedere al dimensiunilor, SUA cheltuiau cca 267 mld dolari pentru apărare, în timp ce europenii se limitau doar la 166 mld dolari, adică la cca 60% din bugetul apărării SUA. În acest sens este revelator următorul tabel extras din revista "Lumea magazin":

<i>Nr. crt.</i>	<i>Detalii Domeniu</i>	<i>SUA</i>	<i>EUROPA (în 15)</i>	<i>EUROPA (în 27)</i>	<i>EUROPA (în 27) +Turcia</i>
1	<i>Populație (loc)</i>	272639608	374324512	479779201	545378407
2	<i>PIB (în dol.)</i>	8,511 bil	8,053 bil	8,747 bil	9,172 bil
3	<i>PIB/loc (în dol.)</i>	31500	20927	15061	14759
4	<i>Chelt mil (în dol.)</i>	267,2 mld	166,3mld	221,6 mld	228,4mld
5	<i>Chelt mil (în %din PIB)</i>	3,4%	1,84%	1,97%	2,06%

6	<i>Exporturi (în dolari)</i>	0,905 <i>bil</i>	2,032 <i>bil</i>	2,146 <i>bil</i>	2,147 <i>bil</i>
7	<i>Exporturi (în % din tot mond)</i>	16,5%	37,0%	39,9%	40,7%
8	<i>Importuri (în dol.)</i>	0,757 <i>bil</i>	2,028 <i>bil</i>	2,146 <i>bil</i>	2,147 <i>bil</i>
9	<i>Importuri (în % din tot mond)</i>	13,5 %	36,0%	38,1%	38,9%

Asemenea aspecte ca și multe altele, contină să fie discutate și analizate la nivelul UE. Este însă evident că UE și-a conturat ferm intențiile privind politica europeană comună de apărare și securitate, precum și structurile ce o susțin. Extinderea UE, creșterea rolului său de pol de putere la nivel planetar au condus deja și vor conduce și în viitor, nu numai la apariția unor noi inițiative, ci mai ales la perfecționarea continuă a instituțiilor și organizării acesteia⁷.

Consiliul European de la Helsinki, din 10-11 decembrie 1999 a proiectat dimensiunile cantitativă și calitativă ale domeniilor securității și apărării europene. Consiliul a exprimat încă odată hotărârea de a-și dezvolta "o capacitate autonomă în luarea deciziilor", iar acolo unde NATO "nu este implicat în totalitate", UE să "lanseze și să conducă operațiuni militare ca răspuns la crizele internaționale". În Declarația de la Helsinki au fost cuprinse măsuri concrete de dimensionare a politicii europene comune de securitate și apărare, astfel: constituirea până în 2003 a unei Forțe de Reacție Rapidă, compusă din 50-60000 de oameni (15 brigăzi), în termen de 60 zile din momentul când se impune intervenția și susținerea acesteia în zona de operații cel puțin un an de zile, în scopul realizării unor sarcini ce se înscriu în lista celor stabilite la Petersberg. În vederea atingerii acestui obiectiv, experții militari europeni au apreciat că este necesară alcătuirea unei rezerve de cca 100.000 de oameni, pentru a putea răspunde unor posibile și diferite scenarii de intervenție. Ținând seama și de efectivele de înlocuire, totalul efectivelor umane implicate s-ar ridica la 240.000 de oameni. Experții militari ai UE au evaluat totodată un necesar de 300-350 de avioane de luptă și 80 de nave necesare constituirii forței.

Pentru Forța Europeană de Reacție Rapidă au fost stabilite trei scenarii: misiune ușoară de tip umanitar, ce se execută după o catastrofă naturală sau constând în evacuarea locuitorilor dintr-o zonă de criză; misiune grea, de restabilire, pe cale militară, a păcii, de genul celei din Kosovo; misiune de menținere a păcii, pentru evitarea declanșării unei crize. În Declarație se solicită ca Forța de Reacție Rapidă "să fie susținută" din punct de vedere militar cu mijloacele necesare privind comanda, controlul, capacitățile de informare, logistica, pre-

cum și alte servicii de combatere, iar dacă este cazul să apeleze la forțele aeriene și navale.

Implicațiile acestei părți a Declarației sunt profunde, deoarece aceasta presupunea ca statele membre UE să dețină toate resursele necesare pentru a susține operații militare, ceea ce reprezintă suportul unei politici comune reale de apărare. Pe lângă implicațiile militare directe, aceasta presupunea crearea unor structuri care să coordoneze operațiile Uniunii.

Ca urmare a celor decise la summitul de la Helsinki a fost clarificată problema structurilor politico-militare legate de politica europeană comună de securitate și apărare: Comitetul Politic și de Securitate, Comitetul Militar al UE și Statul Major al UE. S-a prevăzut ca într-o situație de criză, Comitetul Politic și de Securitate să asigure conducerea politico-strategică a operațiunilor sub autoritatea Consiliului European. Comitetul Militar urma să ofere consultanță și să facă recomandări Comitetului Politic și de Securitate și să direcționeze din punct de vedere militar Statul Major. Acestuia din urmă i s-a atribuit menirea de a oferi suportul și expertiza militară pentru stabilirea strategiei în domeniul Politicii Europene Comune de Securitate și Apărare, precum și pentru managementul operațional al situațiilor de criză. De asemenea, Statul Major a fost însărcinat cu avertizarea timpurie, cu evidența capacităților și cu planificarea strategică în vederea îndeplinirii misiunilor de tip Petersberg.

Reuniunea Consiliului European de la Santa Maria de Feira din 19-20 iunie 2001 a alocat un timp considerabil discutării problemelor Politicii Europene Comune de Securitate și Apărare, evidențiindu-se importante direcții de acțiune: desfășurarea în noiembrie a unei conferințe pentru a furniza substanță militară principalelor obiective stabilite la Helsinki; realizarea unui cadru adecvat pentru a asigura participarea Rusiei, Ucrainei și altor țări la operațiile conduse de UE; stabilirea a patru "grupuri de lucru ad-hoc" între UE și NATO având ca problematică de lucru probleme de securitate, obiective strategice, modalități care să permită accesul forțelor UE la capacitățile NATO ș.a.

Proiectul Tratatului referitor la o Constituție pentru Europa, semnat la Roma, la 24 octombrie 2004 de către șefii de state și guverne ale țărilor membre și candidate, precum și Strategia de Securitatea Europeană, elaborată de Javier Solana și adoptată de Consiliul European în decembrie 2003, împreună cu Tratatul de la Maastricht, constituind fundamentele normative ale Politicii Europene de Securitate și Apărare, aduc noi precizări în domeniu.

Proiectul Constituției Europene introduce un nou concept, Politica de Securitate și Apărare Comună, menit să includă articularea progresivă a unei politici comune de apărare a Uniunii, care va conduce la o apărare comună atunci când Consiliul European va decide aceasta în unanimitate.

Politica de Securitate și Apărare Comună trebuie să nu afecteze particularitățile politicilor de securitate și apărare ale statelor membre, să respecte

obligățiile impuse anumitor state membre de apartenența la NATO și să asigure compatibilitatea sa cu politica de securitate și apărare a Alianței Atlantice.

Concomitent cu modificările la care am făcut referire, Proiectul Constituției Europene aduce și cinci importante elemente de noutate în sfera Politicii de Securitate și Apărare Comună: extinderea măsurilor Petersberg; decizia înființării unei Agenții Europene în domeniul Armamentelor, Cercetării și Capacităților Militare (EDA); aplicarea cooperării structurate la misiunile internaționale; posibilitatea cooperării mai strânse a statelor Uniunii în sfera apărării reciproce; introducerea unei clauze de solidaritate pentru cazurile producerii unor atacuri teroriste și a unor dezastre naturale sau produse de om.

Strategia Europeană de Securitate, intitulată "O Europă sigură într-o lume mai bună" este primul document de acest fel elaborat la nivel UE. El pleacă de la premisa că Uniunea este un actor global și, în consecință, ar trebui să fie gata să își asume responsabilități în domeniul securității globale. Potrivit documentului, crearea și dezvoltarea UE au constituit și vor constitui elemente centrale în dinamizarea noului mediu de securitate.

Apreciind că Europa continuă să se confrunte cu o serie de provocări la adresa securității, Strategia identifică principalele amenințări între care: terorismul, continentul european fiind ținta și baza unei asemenea amenințări; proliferarea armelor de distrugere în masă; conflictele regionale din imediata vecinătate (Orientul Mijlociu, nordul Africii, Caucaz, Transnistria) dar și cele din zone îndepărtate; instabilitatea statală (proasta guvernare, corupția, abuzul de putere, instituțiile slabe, lipsa de răspundere, conflictele civile); crima organizată. În acest context UE își definește o serie de obiective strategice între care: reacție la amenințări și combaterea acestora; construirea securității în vecinătatea apropiată; fundamentarea ordinii internaționale pe multilateralism ș.a.

Față de cele prezentate, se poate aprecia că Politica Europeană de Securitate și Apărare Comună a reprezentat și reprezintă rezultatul unui îndelungat și complex proces de evoluție, stabilit în urma unor negocieri ample desfășurate de-a lungul timpului de către reprezentanții statelor membre ale UE. Concluzia evidentiază cât de anevoios este procesul cedării/transferului de suveranitate, deoarece practic, această politică europeană este consecința firească a unui asemenea fenomen.

Bibliografie:

- *Instituțiile Uniunii Europene*, de Conf. univ. dr. Augustin Fuera, Universul Juridic, București, 2002.
- *Integrare și globalizare. Viziunea românească*, de Ion Iliescu, Editura Presa Națională, București, 2003.
- *Instituțiile Uniunii Europene*, broșură editată de Delegația Comisiei Europene la București, 1999.

- *Coaliții politico-militare (privire istorică)* de dr. Constantin Olteanu, Editura Fundației "România de Măine", București, 1996.
- *O viziune asupra Europei*, de Prodi Romano, Editura Polirom, 2001.
- *Centre de putere: de la unipolaritate la multipolaritate*, de Gr. mr. dr. Vasile Paul și col. dr. Ion Coșcodaru, în *Dosarele ultrasecrete*, Anul 5, nr. 256, 3 mai 2003.
- *Ultimul imperiu. Va fi secolul XXI american?*, de Paul-Marie de la Gorce Editurile Lider și Sirius.
- *Coordonate ale politicii europene de securitate. Implicațiile acesteia pentru echilibrul lumii contemporane*, de Col.dr. Vasile Marin, comunicare la sesiunea științifică "România, NATO și securitatea Europei", în organizarea Centrului de Studii Strategice de Securitate și Apărare, București.
- *UE și NATO, între rațiune și orgolii*, Buletinul Informativ al Asociației Culturale "România în Lume" nr. 2/2004.
- *Lumea magazin*, nr.12/2000.
- Documentarul "*România și Europa Unită*", în revista "Timpul", Anul XV nr. 41-49/2004.
- Documentarul "*Reprezentarea militară la Uniunea Europeană în contextul Politicii Europene de Securitate și Apărare (ESDO)*", "Observatorul militar", Anul XVII, nr. 1-8/2005.